

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU

ARHITEKTURA ATELIJERA MEŠTROVIĆ U ZAGREBU I GALERIJE MEŠTROVIĆ U SPLITU U FUNKCIJI MEŠTROVIĆEVA DJELA

PROF. DR. IVO MAROEVIĆ

Posebnost činjenice da su Meštrovićeva djela, koja se čuvaju u muzejsko-galerijskim ustanovama u Hrvatskoj, izložena u arhitektonskim zdanjima što ih je za novu namjenu projektirao ili uredio sam kipar Ivan Meštrović, posebna su muzeološka vrijednost i rijetkost. Ona obvezuje, ali i stimulira muzejske djelatnike da njegova djela izlože tako da ostvare potrebnu povezanost s jezikom i značenjem Meštrovićeve arhitekture ili prostornog osjećaja. U tom će kontekstu i ovo izlaganje ići slijedom arhitektura - zbirka - djelo izložba, pokušavajući reći da muzeološki koncept svake od izložbi ostvarenih u nekome od Meštrovićevih prostora mora uzimati u obzir i specifičnosti i izražajnu snagu tih prostora.

POSEBNOST MEŠTROVIĆEVE ARHITEKTURE

Ne ulazeći posebno u analitike ili istraživanja povijesti odnosno razvoja pojedinih prostora u kojima se izlažu Meštrovićeva djela jer je to predmet posebne studije, valja istaknuti posebnosti te arhitekture. Ona, i to svaka zgrada na svoj način, odražava Meštrovićev svjetonazor i umjetnički pogled na prostor, njegovu uporabu i oblikovanje. Iako su

arhitekti sudjelovali u njihovu stvaranju, sva su ta djela sačuvala poseban ugođaj što im ga je dao Ivan Meštrović koliko kao idejni začetnik toliko i kao korisnik. Galerija Meštrović na Mejama u Splitu, na mjestu s kojega se pruža nezaboravan pogled na Splitska vrata i srednjodalmatinski otočni sklop s Bračem i Šoltom u prvom planu, netipična je rezidencija koja se zidom i "kulama" odvaja od ulice da bi u unutrašnjosti dvorišta otvorila širok prostor kojim dominira reprezentativna jednokatnica. Približavamo joj se širokim stubištima, a ona, sva u bijelom kamenu, otvara u sredini smješten sjenoviti ulazni trijem s terasom iznad sebe, obrubljen dvama istaknuta rizalita. Na istočnoj su strani radionice i atelijer, a na zapadnoj spremišta. Jednostavnost, simetričnost i stanovita klasičnost dojma temeljne su oznake te arhitekture. U unutrašnjosti je zapadni dio služio za stanovanje, a istočni i dijelom središnji dio bili su namijenjeni izlaganju Meštrovićevih djela.

Obližnji Kaštelet Meštrovićeva je interpretacija srednjovjekovnog lokaliteta na kojemu su svoje mjesto našli kapelica i atrij, kapelica kojoj je Meštrović posvetio svoj izvanredni ciklus Kristova života na drvenim reljefima i skulpturu raspetoga Krista, i atrij u čijem se središtu kasnije našla figura zgrčenoga patničkoga Joba. Ostaci povijesnog kompleksa u susjedstvu nisu doživjeli znatnijih preinaka s obzirom na zatečeno stanje. Obiteljski mauzolej u Otavicama Meštrovićeva je arhitektura-skulptura koja nije nikad u potpunosti dovršena, a koja je teško stradala u Domovinskom ratu i nanovo se privodi svrsi kojoj je namijenjena - posljednjem počivalištu

obitelji Meštrović.

Atelijer Meštrović u Mletačkoj ulici u Zagrebu zanimljiva je Meštrovićeva zagrebačka rezidencija. Preuređeni sklop dviju gornjogradskih kuća služio je Meštroviću kao zagrebački stan i atelijer. I taj je cijeli sklop namjenski podijeljen na tri sadržajne skupine. S ulice se ulazi u atrij s trijemom što ga nose kariatide i klasični stupovi. Iz njega se pak na jednu stranu ulazi u kuću, a na drugu stranu u atelijer koji se sjevernom staklenom stijenom otvara prema slikovitom dvorištu u koje se može ući i iz dnevnog boravka kuće. Nakon Meštrovićeve donacije sav je prostor atelijera i kuće dva puta uređivan kao izložbeni prostor, uz nastojanje da se zadrže sve odlike Meštrovićeva prostornog mišljenja.

PREPOZNAVANJE POSEBNOSTI ARHITEKTURE U MEMORIJALNIM PROSTORIMA

Memorijalni su prostori po svojem određenju označeni ličnošću koja je u njima živjela i djelovala.

Materijalizirani duh takvih ličnosti nužno bi se trebao prepoznavati u likovima prostora. Niz je takvih prostora diljem svijeta i oni čine svojevrsni muzeološki fenomen.

Postavlja se logično pitanje jesu li navedeni prostori Meštrovićeve arhitekture u kojoj su izložena umjetnikova djela memorijalni prostori i ako jesu, u kojoj su mjeri memorijalni. Mauzolej u Otavicama nedvojbeno je svojevrsni memorijalni i kulturni prostor, dok Kaštelet uopće nema elemenata memorijalnosti, osim ako Meštrovićev *Gesamtkunstwerk* nije svojevrsna umjetnička memorija, ali izražena kroz umjetnikovo djelo. Arhitektura Galerije Meštrović u Splitu i

Atelijera Meštrović u Zagrebu ima mnoštvo memorijalnih obilježja. Memorijalnost se očituje u posrednoj vezi između umjetnika, njegova negdašnjeg života i njegova djela. Ni u jednome od ta dva prostora ne možemo zanemariti vječnu prisutnost Ivana Meštrovića, i to u punoj koegzistenciji sačuvanoga prostornog okvira njegova življenja i rada te njegovoga umjetničkog djela prezentiranog na način koji će odražavati odnos aktualnog vremena prema umjetniku. Prema tome, umjetnika ćemo doživljavati na temelju dvaju slojeva značenja: onoga osobnog, ljudskog, koji se očuvao u prostoru i stvarima, i onoga umjetničkog, koji se odvojio od čovjeka-umjetnika nakon čina stvaranja i ostao pohranjen u njegovim djelima.

Arhitektura njegovih domova može pomoći složenijem doživljavanju i shvaćanju Meštrovića kao čovjeka i umjetnika. U suprotnome, ne bi imalo previše smisla rabiti je samo kao prostor za izlaganje.

MUZEOLOŠKI KONCEPT

Muzeološki koncept izlaganja Meštrovićeva djela u prostorima Galerije Meštrović u Splitu i Atelijera Meštrović u Zagrebu teško može mimoći prethodno prepoznate premise. Ako je muzeološki koncept neke izložbe (u najširem značenju te riječi) ideja koju ostvarujemo pomoću materijalnih predmeta (u ovom slučaju umjetničkih djela kao izložaka) da bismo njezinu poruku na razumljiv i čitljiv način prenijeli posjetitelju, tada muzeološki koncept izlaganja Meštrovićevih djela u bilo kojem od navedenih i prethodno analiziranih prostora mora uzeti u obzir značenja i poruke što se mogu ostvariti doživljavanjem i tumačenjem prostora u kojemu se izlažu. Ti prostori nisu neutralni

izložbeni prostori muzejskih institucija koje su skupile umjetnička djela (u ovom slučaju Ivana Meštrovića), već su to prostori puni značenja u umjetnikovu životu, prostori koji su apsorbirali nematerijalna značenja i pridružili ih svojoj materijalnoj strukturi.

Ostvarujući muzeološki koncept izlaganja Meštrovićeva djela u prostorima Meštrovićeva života i interesa te temeljeći ga na prethodno prepoznatim premisama, Fundacija Meštrović mora ostvariti prezentaciju integriranjem vrijednosti značenja djela s vrijednošću i značenjem memorijalnih prostora.

SKLAD IZLOŽENOGA I PROSTORA

Uzmemo li u obzir mogući muzeološki koncept u kojemu će se ravnopravno izlagati i tumačiti arhitektonski kontekst i Meštrovićeva djela, tada se pri ostvarivanju stalnog postava mora voditi briga o obje ulazne komponente. To znači da u interpretaciji poruke valja nastojati uspostaviti višeslojni odnos između prostora i izložaka.

Postizanje sklada izloženoga u odnosu umjetničkoga i dokumentarnog materijala i izložbenog prostora postiže se na dvije razine. Najprije u konceptu odabira izložaka koji će interpretirati umjetnikovo djelo i isticati vrijednosti prostora, a potom i u muzeografskoj obradi, pri čemu će se sustavom informacija i legendi uspostaviti primjeren odnos između prostora i izložaka, a i prostor će biti svojevrsan izložak.

Logično je da će informacije o prostoru biti suspregnute i da se neće nametati izloščima, ali će posjetitelju dati dovoljno podataka i poticaja da na prostor počne gledati kao na sadržajni okvir postava, a ne samo kao na nužnu sastavnicu svakog

izlaganja u zatvorenom prostoru. One će biti temeljni podtekst za razumijevanje autentičnosti prostora s obzirom na umjetnikov život i rad.

Središnja razina povezanosti prostora i izložaka trebala bi se odraziti u nastojanju da izlošci budu u funkciji prostora, a to znači i u funkciji objašnjavanja i razumijevanja jednog od segmenata umjetnikova života i rada. Izbor izložaka, njihova povezanost s prostorom i, napokon, njihova primjerenost prostoru, ako nemaju sadržajnih veza, pomoći će da odnos prostora i izložaka bude i sadržajno povezan. Način izlaganja i postava trebao bi biti takav da bitno ne mijenja karakter prostora i da se u tom prostoru može odčitati duh vremena u kojemu je umjetnik živio i djelovao. Naravno, muzejska će stvarnost odražavati taj duh na određenoj konceptualnoj razini i neće svim životnim i radnim prostorima pridavati jednaku pozornost. Uspostava primjerenog odnosa ujedno je i najteži dio osmišljavanja takvoga izložbenog koncepta. Napokon, izlošci moraju moći izražavati svoju zasebnu vrijednost po kojoj jesu umjetnička djela ili dokumenti određene prošle realnosti. To znači da koncept suživota prostora i izložaka ne smije ići na štetu kvalitete izložaka. Ta razina pristupa zahtijeva da se promišljanje doživljavanja umjetničkog djela nikada i ni na koji način ne dovede u pitanje. Ta će razina u određenim prilikama tražiti kompromis s drugim razinama muzeološkog koncepta, ali ih neće dovesti u pitanje.

ATELIJER MEŠTROVIĆ U ZAGREBU

Neću se posebice baviti poviješću pretvaranja atelijera u izložbeni prostor. Naglasio bih samo ulogu arhitekata Miroslava Begovića i Vojtjeha Delfina te

ravnateljice ustanove Vesne Barbić. Miroslav Begović svojevremeno je prostor atelijera preuredio u izložbeni prostor, a dvorište stavio u funkciju izlaganja skulptura na otvorenome, koristeći se tada suvremenom tehnologijom i estetskim konceptom naglašavanja pojedinačnih vrijednosti izložaka. Taj način izlaganja nije bitno odstupao od pristupa vremena, a odlikovao se istančanim estetskim osjećajem arhitekta za postavljanje i osvjetljavanje skulpture u prostoru. Vojtjeh Delfin je u suradnji s Vesnom Barbić uspostavio novi život stambenih prostora Meštrovićeva atelijera, pri čemu su djela i namještaj kao dio prostora nanovo počeli stvarati atmosferu doma iz kojega su iselili ljudi, a uselili kipovi, reljefi i skice. Bolje reći, ljudi su promijenili cilj boravka u kući. Počeli su dolaziti Meštroviću u goste, a Meštrović ih je, zaslugom F. Delfina i V. Barbić, odlučio primiti u liku svojih djela koja su se smjestila uz stolove i fotelje, uz ormare i vitrine, pod zidnim slikama blago savijenoga stropa ili uz intimnu škripu drvenih stuba kojima se iz dnevnoga boravka uzlazi na katove za stanovanje. Mnogo je doživljajnije susresti Meštrovićeva djela u njegovu domu i otvoriti vrata mašti spoznaja o ljudima koji su nekoć živjeli i prolazili prostorima stambenog dijela atelijera, nego ih promatrati u neutralnim prostorima izložbenih salona klasičnoga tipa. Sklad prostora i izložaka, bez obzira na detalje koji se mogu promijeniti, dopuniti ili ukloniti, posebna je kategorija doživljaja koji je moguć jedino u muzejskoj stvarnosti toga specifičnog tipa. Atrij je poveznica između prostora, uvod i zaključak, kontrapunkt zelenilu dvorišta koje je ostalo nedirnuta scena

gornjogradskega zagrebačkoga šarma. Izlaskom iz atrija opet smo na ulici, a teško nas vrata odjeljuju od svijeta koji je čvrstim sponama sjedinio Meštrovića i njegovo djelo.

Galerija Meštrović u Splitu

Nisam vidio novootvoreni stalni postav i ne mogu o njemu govoriti. Međutim, kako sam svojedobno radio na muzeološkom konceptu kojim bi se ostvarila sadržajna veza Galerije i Kašteleta te konceptualno osmislio cjelokupni kompleks u smjeru povezivanja Meštrovića i njegova djela, ne mogu ne reći neke od misli koje su ostale neostvarene, a koje, naravno, ne dovode u pitanje upravo otvoreni stalni postav niti su njegova kritika.

U kontekstu teme svoga izlaganja želio bih podsjetiti da je i Galerija Meštrović u Splitu i stambena zgrada, i atelijer, i izložbeni prostor istodobno. U svim je dosadašnjim postavima, pa i u ovome, poštovana reprezentativna prostorija u zapadnom krilu koja je nosila dio memorijalnog koncepta prema umjetnikovoj osobi. Sav je ostali prostor koncipiran kao izložbeni i ne teži uspostaviti odnos prema zgradi kao dijelu umjetnikova životnog prostora. To je model kojim se jedan sloj značenja zanemaruje i ostvaruje na metaforičkoj razini jedne prostorije.

Ja bih se založio za koncept u kojemu će se cjelokupni kompleks prezentirati i kao prostor za život, rad i stanovanje te kao izložbeni prostor. Veliku ulogu u tome imaju prostori vrta, atelijera i radionica, ali i središnji prostor galerije koji je bio zamišljen i kao životni i kao izložbeni prostor. Potrebne su bile određene adaptacije da bi se zadovoljila muzejska tehnologija i združili prostori čiji su

sadržaji danas teško prepoznatljivi, no čitkost primarnog Meštrovićeva koncepta trebala je biti sačuvana kao lajtmotiv koji teče zajedno s prezentacijom umjetnikova djela. Tek na kraju izložbeni prostor postaje predmetom kreacija suvremenoga izložbenog dizajna koji bi svojim intervencijama trebao dopunjavati čitkost i doživljajnost Meštrovićeva djela, ali ne i dolaziti u sukob s prostorom.

Splitska galerija nije sačuvala toplinu doma kakvu još osjećamo u prostorima Atelijera u Zagrebu, pa ni odnos prema njoj u smislu suživota arhitekture i izložaka ne možemo ostvariti ni doživljavati na jednak način. Ona dopušta neka odstupanja koja neće ići na štetu kvalitete sjećanja na velikog umjetnika. Ali nikako ne bi smjela odstupiti od koncepta prema kojemu joj je zadaća koristiti se arhitekturom na način koji će pridonijeti razumijevanju Meštrovićeva djela i njegove želje da sagradi kuću na mjestu kojemu nema premca.

Zaključak

Meštrovićeva je ostavština idealan primjer ostvarivanja muzeološkog koncepta u kojemu će se prožimati arhitektura, memorija i skulptura. Treba tek razumjeti tu tanahnu sponu koja ih veže. Ako je osjetimo i pokušamo prenijeti posjetiteljima, bit će nam zahvalni za još jedan doživljaj. Isplati se potruditi i zahvaliti onima koji su je prije nas prepoznali i ostvarili.

THE ARCHITECTURE OF THE MEŠTROVIĆ STUDIO IN ZAGREB AND THE MEŠTROVIĆ GALLERY IN SPLIT IN THE FUNCTION OF MEŠTROVIĆ'S WORK

The special nature of the fact that Meštrović's works that are kept in museum and gallery institutions in Croatia are exhibited in buildings that were designed with this aim in mind by the sculptor Ivan Meštrović himself represents a special museological value and rarity. It commits and stimulates museum workers to presenting his works in such a way so as to achieve the necessary links with the language and significance of Meštrović's architecture or feeling for space. By this we mean that these spaces are not neutral exhibition rooms of museum institutions that collected works of art, but are rather spaces full of meaning with respect to the artist's life, spaces that have absorbed non-material meanings and added them to their material structure.

In this context the paper analyses the Meštrović Studio in Zagreb and the Meštrović Gallery in Split. In the former, an atmosphere was created of a home from which people have moved out and sculptures, reliefs and sketches moved in. The Meštrović Gallery in Split is also simultaneously a residential building, a studio and an exhibition space. But it has not retained the warmth that we feel in the rooms of the Studio in Zagreb. It allows certain departures that will not be at the expense of the quality of the memory of a great artist. But it should in no way depart from the concept according to which its aim is to use the architecture in a way that will contribute to the understanding of Meštrović's work and his wish to build a house at a location without peer.

